

Aurrera begira (eta pixka bat atzera ere bai)

EPALTZA, Aingeru
Idazlea eta euskaltzain urgazlea

Eztabaida politikoari ihes egitea da Euskaltzaindiaren arau idatzi gabetariko bat. Oraingoan, alabaina, Akademiak hizkuntza politika jarri digu solasgai. Nafarroak behar lukeen hizkuntza politika, hain zuzen ere. Horrek berez dakar hizkuntzaz bezainbat politikaz mintzatzeko gonbita. Funtsez ariko bagara, inguru-mingururik eta hitz-estalirik gabe egitea dugu legezkoena.

Gainerako euskal herrietan bezala, zain luzeak ditu gure mintzairak Nafarroan bizi duen egoerak. Haren desagerpena bururatu ez bada, gaur egungo euskaltzaleen izerdiari ez ezik, mendez mendeko belaunaldien atxikimenduari diogu zor. Hala berean, desagertzeko arriskutik urruntzeko euskarak nafar gizartean kausitzen dituen oztopo eta trabak ez dira kontu berria. Euskarafobia aspaldi eta sakon sustraitua dago herrialdeko aginteguneetan. Joera horren ondokotzat har daiteke UPN, baita, hein handi batean, PSN ere.

Bi indar politiko horien eskutan egon dira, 1979tik hona, frankismoaren ondoko nafar erakunde publiko nagusiak. Haien ardurapean egon da –badago oraino–, hizkuntza arloan instituzioetatik bultzatu den politika. Politika hori, alabaina, beren botoekin benedikatu dute, hauteskunderaz hauteskunde, nafar herritarrek.

Euskararen herriko hiru administrazioen mendeko lurraldeetako bakar batean ere ez dago euskara eztabaida politikotik kanpo. Noizbehinkako aldarrikapen erretorikoengatik ere, adostasunik ez da gure mintzairak behar

duen gerizpe instituzionalaren ganean. Iparraldean, hizkuntzari buruzko erabakiak kanpoan hartzen dira nagusiki, berezko egitura ezak horretaraturik. Hegoaldean, Espainiar estatuaren izaera deszentralizatuaren ondorioz, hizkuntza politika tokian tokiko gehiengo eta gutxiengoan jokoak arabertzen du, hein handi batean. Halaxe da Euskadiko Erkidego Autonomoan nahiz Nafarroako Foru Komunitatean. Erresuma zaharrean, ondikoz, euskararen garapenari haize ematea premiagabetzat, kaltegarritzat edo arriskutsutzat jotzen duten indar politikoen alde egin dute nafar gehienek.

Ikusmena lausotuko zaigu hori begitik galtzen badugu.

Legeak eta mirariak

Lerro zuzenik gabe, aitzin-gibel handiak ditu azken 30 urteko hizkuntza politikak Nafarroan. 1986an onetsi zelarik, «Ley del Vascuence» delakoak gutxiengo euskaltzalearen ukoa jaso zuen. Ez zuten guztiek kontrakotasuna suhartasun maila berean agertu, baina denek laidogarriztat jo zuten haren testua, izenetik beretik haste. Harriztekorik ez. Herrialdea hiru hizkuntza eremutan banatu zuten legegileek eta euskararen ofizialtasuna ipar-mendebaldeko ibarretara mugatu (eremu euskalduna). Nafarroako zatirik handiena (eremu ez-euskalduna) gure hizkuntzatik behin betiko urruntzeko borondatearen ispilu zen legea. Iruñean, Iruñerrian, ipar-ekialdeko ibarretan eta Estellerriko zati batean (eremu mistoa) aitortutako sasi-ofizialtasuna sobera xuhurra zen kontsolamendutako balio izateko.

Mirariak, ordea, deabruak obratzen ditu zenbaitetan. Urralburu sozialista zen urte haietan Nafarroako lehendakaria, eta hark abertzale epelen botoak behar hainbat proiektu aitzina eramateko. Trukean, euskararen inguruko kontzesioak egiteko prest zegoen gobernuburua. Legearen aplikazio zabala ahalbidetu zuten PSNk lehenbizi EAJrekin eta gero EArekin egindako akordioek. Haien itzalpean etorri ziren azken hiru hamarraldietan euskarak Nafarroako bizi publikoan egin dituen aurrerapauso nagusiak: Hizkuntza Politikorako Zuzendaritza Nagusiaren sorrera, euskararen sarrera irakaskuntza publikoan eta udal administrazioan, diru-laguntza politika, euskararen aldeko kontzientziazio kanpainak, hizkuntzaren balorazioa foru administra-

zioan sartzeko, Euskal Herriko gainerako herrialdeekiko lankidetzaz politikoak etab. Guztia, diskretuki, harrabots handirik gabe. Mende berriaren bueltan, egoera euskaltzaleen ametsetatik urrun egonagatik, nabarmena zen hoberako aldaketa. Horren lekuko genuen D (eta A) ereduko matrikulazioen urtez urteko gorakada, are euskaltzaleen bizi ez zituen gizarte sektoreetan ere.

Dena ez zen urrea izan, bistan dena. Sozialistek, konparaziorako, ez zuten Euskal Herria Irratia legeztatu nahi izan. Mende laurden bat geroago baimenik gabe segitzen du Iruñerriko irrati euskaldunak. Halaber, euskara Nafarroako Unibertsitate Publikotik kanpo atxikitze borondatea agertu zuen, hasieratik, PSNk, gero, jarrera hori malgutu behar izan bazuen ere. Kontuak kontu, urte haietako bertze ikaskizun bat da euskara truka-gai gerta daitekeela. Hain justu ere, adostasunik ez izatearen ondorioz, ordezkari politikoen, koiuntura politikoen arabera, alderdien arteko harreman eta tirabiren subjektu bilakatzen dute euskara, bertze edozein salgai baten gisara politikaren merkatuan. Egitate horri etekina ateratzen jakin zen garai hartan.

Autogolak

Euskaltzaleen politikoaren zati batek hondatu zuen arestian aipatu ditugunak are hobeak izateko aukera. 1995ean aurkeztu zen Foru Parlamentuan delako legea aldatzeko proiektua. Xedea, euskarazko irakaskuntza posible izatea Nafarroako eremu ez-euskalduneko sistema publikoan. PSNk eta EAK adostua zuten proposamena. Ez zuen aitzina egin, HBk bere botoak UPNkoiei gehitu baitzizkien hura zakarrontzira bidaltzeko. 20 urte geroago, irabazi gabeko bataila izaten jarraitzen du. Urtero-urtero, eremu ez-euskaldunetan beren seme-alabendako euskarazko irakaskuntza nahi duten aita-amek besta egiten dute, orduan esku-eskura egon zena erreibindikatu beharrez.

«Autogol politika». Horrela definitu izan du so-egileren batek euskaltzaleen sektore handi batek –eta haren ordezkari politikoen– Nafarroan euskararen gainean eraman duena. Hoberenaren eskizian, hobeak lortzeko bideak tratatzen ari izan da bat baino gehiago, euskararen izenean. Harrigarriki, joera horren jarraitzaileetariko batzuk euskarazko irakaskun-

tzan, helduen euskalduntze-alfabetatzen edo kulturgintzan lanean beltz ari ziren aldi berean, epe luzeko etekinen eske.

Hau ez da plaza aproposa jokamolde hori zerk eragin duen sakon aztertzeko. Berehalako aldaketa goitik beherakoaren esperantza ez zen azken arrazoiatarik izanen. Urte horietan guztietan, Nafarroako euskal *inteligentziaren* zatirik mardulenak gutxietsi zituen erdibideak, posibilismoak eta lorpen tikiak, bete-betean sinetsirik «zerbaitek» (bakoitzak para dezala hor nahi duen izena) egora goitik beheiti itzulipurdikatu zuela eta horrek nahi genituen guztiak erdiesteko bidean behin betiko jarriko gintuela. Logika horri jarraikiz, zertarako 5 eskatu, 3 lortzeko (edo gutiago), luze gabe 20 eskuratzeko maneran egonen baginen?

Historiak, bistan dena, ez du bidezidor hori hartu.

1998ko udazkenean, Kontseiluak euskararen alde inoiz izan den mobilizaziorik handiena bulkatu zuen. «Bai euskarari» kanpainan Nafarroa ez zen azken-putz gelditu. Sadar futbol-zelaia mukuru bete zen abenduaren 26ko arrats gogoangarrian, Euskal Herriko bertze bazterretan –Agileran, Mendizorrotzan, San Mamesen, Anoetan– gertatu zen gisa berean. Urtebete geroago, orduko arrakastaren abiada profitaturik, euskararendako lege berria eskatzeko kanpainari lotu zitzaizkion euskalgintzako eragile nagusiak. Eskatu ez ezik, testu berri bat ere proposatu zuten, hainbat hilabetetako bilera eta batzarren emaitza. Erdaltzale uzten zuen Euskadin 1982az geroztik indarrean zegoen legea. 2000ko udaberrian, 50.000 sinadura bildu ziren testu horren alde. Sanzek, Nafarroako orduko lehendakariak, minutu bat ere ez zuen galdu haren azterketan: «50.000 sinadura bildu dituzte oraingo legea gutxiegi dela diotenak –adierazi zuen–. Nik 125.000 boto ditut, eta horiek legeari gehiegizkoa irizten».

Urrunegi, nonbait

1986ko legea UPNrekin identifikatzeko joera dago egungo euskaldunen artean. Egiazki, haren aitatasuna PSNri dagokio gehienbat. Atera, Urralburu sozialistaren Gobernuak atera zuen aitzina, eta haren bozketan eskuin

nabarrista abstenitu egin zen, testua abertzaleen tesietara sobera lerratua zegoelakoan. Hala ere, 1991z geroztik, UPN gobernuaz jabetzeak –Allirekin lehenbizi, eta Sanzekin berarekin gero– ez zuen funtsezko aldaketarik eka- rri. Legearen testua ez zen ukitu, ezta kanbiamendu handirik jasan ere sus- tapen epeleko hizkuntza politikak.

2000ko ekainean zerbait hautsi zen. Orduan gertatu zirenak ezin dai- tezke noski uler testuinguru politikoari so egin gabe. ETA 1997az geroztik zebilen zinegotziak hiltzen. 1998ko Lizarra-Garaziko itunak eta horren ondoriozko su-etenak ez zuten giroa baretu, akordioa beren aurkako az- pilan baten itxuran hartu baitzuten hango eta hemengo indar ez-abertza- leek. Bai Euskarari kanpaina multzo berean ikusi zuten aunitzek, Lizarra- ren bertsio linguistikoa. 1999an, ETA bere ekintza armatuei berriz ere lotzeak are gehiago mindu zituen bazterrak. ETArek eta abertzaletasuna- ren aitzakian euskarari erasotzea ez zen gauza berria, baina orduan hasi zen gailurra jotzen Espainiako hedabideetan. Nafarroan, garai hartakoa da euskararendako lege berriaren inguruko sinadura bilketa. Euskaltza- leek ondutako testuaren haritik idatzi ziren, *Diario de Navarra*-n, kontra- ko lehenbiziko artikuluak. Laster gorpuztu zen tesia: «euskara kontuan urrunegi joan gara», «gauza gehiegitan eman dugu amore», «sobera utzi diegu». Kanpaina antolatua izan ez bazen, halaxe ematen zuen. Sanzek bere egin zuen mezua, eta Sanzekin batera UPN guztiak. PSNk sostengu eman zion.

Euskaltzaleoi ahantzia zitzaigun guk botila erdi hutsik ikusten genuen tokian bertze batzuk erdi betea ikusten hasiak zirela. Hauek, gainera, gu baino gehiago ez dakit, baina bai bederen gu baino indartsuago izaki politi- koki. Ez zuten legea aldatu behar izan. Aski izan zuten haren interpretazio zekenena bulkatzea. Eta horrekin, euskara isolatu, mugatu, bazterreratu, geografikoki nahiz sozialki, hazteko aukera guztiak moztu.

Handik hona, sendotutzat jotzen genituen lorpenak erortzen ikusi ditu- gu, 14 urte hauetan, bata bertzearen ondotik. Hizkuntza Politikorako Zu- zendaritza Nagusia desegin zuten. Euskadirekiko harremanak eten. Kon- tziientziazio kanpainak baztertu. Seinaleak eta txartelak erdaldundu. Administrazio lanpostuetan euskararen balorazioa hutsaren hurrengo

bilakatu. Kulturarako, euskalduntze-alfabetatzerako edo hedabideetarako diru-laguntzak deuseztatu. D ereduaren kontra ingeles ereduak asmatu.

Lehenagotik heldu zen gure hizkuntza eta haren hiztunak kriminalizatzeko ahalegina. Handik goiti ezagutu ditugu saiorik zitelenak euskara ETArekin nahasteko. Dena erratera, parekatze hori berariaz eragin nahi balute bezala jokatu dute, maiz, erakunde armatuaren aldeko talde eta alderdiek.

Hori guztia aski ez, bere suntsitze lanean, ustekabeko lagunak agertu izan zaizkio UPNri. Globalizazioaren testuinguruan, nekeza gertatzen da ez estatusik ez lanposturik segurtatzen ez dizun hizkuntza lehenestea, lan merkaturako hobeki kokatzen zaituen bertze bat(zu)en aldean. Bertzalde, krisi ekonomikoa estakuru, dirua kentzen ari dira, modu basatian, osasunetik eta gizarte-zerbitzuetatik. Giro horretan, ez da politikoki hain zuzena euskararendako baliabide gehiago eskatzea. Guztiak, gainera, makaltze egoera batean harrapatu du euskararen aldeko mugimendua, belaunaldi berrien segida segurtatu gabe eta diskurtsoa berritzeko zailtasunekin.

Hil ala biziko apustua

Dena alde zuten, eta hala ere ez dituzte beren helburuak bete-betean bete. Nolatan ez? Noski, euskararen aldeko atxikimendua haiek uste baino sustraituagoa dago nafar gizartearen sektore handi batean. Noski, euskararenganako gorrotoa ez dago haiek nahi bezain hedatua nafar gizartean. Hondamenak, nolana den, begi bistakoak dira, alderdi guzti-guztietan. Atzerakada ez da alimalekoa izan, baina bai nabarmena. UPNk setio egoeran dauka euskara eta euskal kultura. Sektore batzuk muga daude, hatsari ezin lotuz.

Bizkitartean, arruntik lurrundu da 80ko eta 90eko hamarkadetan hainbertze euskaltzale nafarrek espero zuten «hori» (bakoitzak para dezala...) etortzeko itzaropena.

Euskaltzaleen bulkada ez da urruti ibili 2004az geroztik UPN gobernutik kentzeko xedez Nafarroako bizi politikolari inarrosaldi bat emateko gauzatu diren ekimenetatik. Konbentzimendu batek bizi ditu haietariko aunitz: Nafarroan, euskararen garapena –beharbada ezta biziraupena ere– batera ezina

da UPNk agintean segitzearekin. UPN Nafarroako Jauregitik bidaltzea hil ala biziko apustua da euskaltzaleendako. Edozein eszenategi –edozein– hobe dugu UPN gobernuan betikotzea baino.

Gauza jakina denez, bertzelako gobernu bat eratzeke saioek porrot egin dute orain arte. UPN alderdi indartsua da. PPren laguntzaz nahiz hura gabe, Nafarroako hautesleriaren zati bat bere egin nahirik lehiatzen diren gainerrako talde guztien oso aurretik agertu izan da beti azken mende laurdenean. Gauzak beren horretan dauden bitartean, bertze indar politikoen elkar haritzeak baizik ezin dio gaina hartu. Abertzaleena eta ez abertzaleena. Ezkerrekoena eta ez (hain) ezkerrekoena. Bi-hiru aldiz iduri izan du helburua lortuko zela. Guztietan, PSNk egin du huts azken beltzean, batzuetan berak erabakita, bertzeetan PSOEek Madrildik behartuta.

Zer aldatu da 2014 honetan? Lehen-lehenik, UPNren –eta PPren– ahultzea, krisi ekonomikoari buru emateko moduagatik eta ustelkeria kasuenagatik. Horren ondotik, PSNren gainbehera, bertzeak bertze, UPNri azken urte guztietan eman dion sostenguagatik. Inkestek eta azken hauteskunderetako emaitzek diote posible dela –posible, ez segurua– Nafarroan bertzelako gobernu bat eraikitzea.

Egokiera honetan, barrenak ametsak gauzatzeko eskatuko digu. Buruak, berriz, zuhur jokatzeke eta zangoak lur gainean atxikitzeke.

Bi printzipio

Euskarak zer leku izan behar luke gobernu berrian? Bi printzipio edo arau iruditzen zaizkit ezinbertzeke. Lehenbizikoa, euskarak ez luke traba izan behar gobernu osatzeko. Bigarrena, euskarak ez luke arma izan behar gobernu higitzeko.

Banan-banan aztertuko ditugu.

1. Euskarak ez luke traba izan behar gobernu osatzeko.

Errana da: alderdi bi edo gehiagoren koalizioak baizik ez du biltzen ahal behar bezainbat indar UPN ordeztzeko. Koalizioetan, ohikoena izaten da guztiek bazter utzi behar izatea puska handi bat beren programetatik,

minimoetako programa bateratu eta adostua osatu ahal izateko. Euskararen inguruan ikusmolde epel eta beroagoak dituen jendeen bilgune izanen da, izatekotan, gobernu hori. Halako ataka batean, inozokeria litzateke beroenen ikuspegia gailentzen ahal dela pentsatzea. Euskararen kontrako politikak zeharka baizik ez du UPNren eraispena ekarriko. Bertzelako faktoreek –denen diruaren erabilera bidegabea, krisiaren kudeaketa negargarria– hagitzez eragin zuzenagoa izanen dute euskararenak baino. Normalizat hartu behar dugu krisi ekonomikoak zigortu dituen sektoreen aldeko politikak gaina hartzea, puskaz, gure mintzairaren aldekoari. Bertzela erranda: euskaltzaleok ezin izanen dugu gure maximoen programa eraman gobernu horretara. Ez litzateke ona izanen, gainera, bigarren printzipio edo araua konplutuko bada

2. Euskarak ez luke arma izan behar gobernu higitzeko.

2011n, Jaurlaritzaren inkesta soziolinguistikoak zioen nafarren %35 euskararen aurka daudela, bertze %37, berriz, alde eta %28 ez alde ez kontra. Datuok urruti daude Euskadiko Erkidego Autonomokoetatik. Han aldekoak %60 baino gehiago dira, eta kontrakoek, aldiz, doi-doi egiten dute %10etik goiti. Bertze datu bat, berriagoa: 2014 honetan Nafarroako haurretan D ereduan matrikulatu direnak ez dira %30era ailegatu. Halakoxea da 2015ean gobernu berriaren aldeko hautua egin lezakeen Nafarroa. Soziologia hori aldatzea izan behar luke gobernu berriak egin-kizun, baina ez du halakorik erdietsiko soziologia hori bera kontuan hartzen ez duenak. Balizko gobernu berria bere hilobia zulatzen ibiliko litzateke nafar gizartearen zati handi batek erasotzat har litzakeen neurriak hartuz gero. Eta orobat bere kohesioa ahulduz gero, gauza jakina delarik kohesioa izaten dela koalizio gobernuen arazo nagusietarik. Euskarak hats luzeko gobernu behar du, iraunen duena, ez lau urteko legegintzaldiaren ondotik UPNren itzulera triumfala posible egingen duena.

Legea nork aplikatzen duen

Hori guztia zertan mamitzen da? Nire iritiz, 2000 urteko egoerara itzultzen ere lanak izanen ditu gobernu berriak, ez nahi izanen ez duelako, hain-

bat urtetan aurrekontuek bertzelako lehentasunak markatuko dituztelako baizik. Gauzak hala izanik, gizartearentzat iresgarrienak direnei lehentasuna ematea litzateke zuhurrena. Ez da asmatzen ibili beharrik. UPNren politikak gupidagabeen zigortu dituen sektoreei berea ematen hasteak ez luke zertan saltzen zaila izanik arras euskaltzale ez diren sektoreetan ere. Hedabideei, haur eskolei, IKArri eta AEKri, euskara teknikarien sareari, kultur alorrari eta abarri kendu zaiena itzultzen ez da lana eskas izanen. Hori guztia bideratzeko, Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusia berpiztea lehen neurrietarik izan behar luke gobernu berriak. Euskararen herriko bertze administrazioekiko elkarlanari berriz ere lotzea, horra erakunde horren bertze eginkizunetarikoa bat. Horrekin batera, foru administrazio elebidun bateranzko lehen urratsak abiatzea. Lanpostu publikoen arloan bada zer berreskuratua 2000. urteko *kontraerreforma* Sanzen gobernuak indargabetu zituen araudietan.

Oraino ez gara legeaz mintzatu. Legea bezain inportantea da hura nork aplikatzen duen. Nafarroako azken 30 urteetako historiak garbi erakutsi digu: testu berarekin –edo bertsuarekin– arras politika desberdinak bultzatu dituzte hemengo erakundeek, agintarien eta koiuntura politikoaren arabera. Ez dugu, nolana ere, legearen garrantzia ukatuko. Agerian da oraingo testuak ez digula balio. Lege berria behar dugu, bertzelakoa. Zenbateraino bertzelakoa, ordea?

Arestian aipatu ditudan bi printzipioek balio behar lukete lege berrirako. Batez ere bigarrenak. Legeak ez luke izan behar gobernuaren kohesioa zangozabatzeko tresna, ezta hura higatzeko arma ere. Legeak euskararendako bertzelako etorkizun bat marrazten lagundu behar luke, garbi izanik hori ez dela egunetik arrats etorriko. Iraunen duen –eta modu positiboan aplikatzen segituko den– testuak baizik ez lezake halakorik ahalbidetu.

Euskaltzaleen katiximan hagitz txertatua dago euskarak Nafarroa osoan izan behar duela hizkuntza ofiziala. Herrialde honetako sektore aunitzetan ideia horrek sortzen duen ezinegona kontuan hartuta, gutienez ere eztabaidatzekoa da horren egokitasuna. Goizuetako medikua euskalduna izatea eta Iruñeko pediatria zerbitzuan espezialista euskaldunak egote(n haste) a posible ginen duen legea –eta administrazioa– interesatzen zaigu. Fiteron

sendagilea euskalduna izatea ederra litzateke, baina hutsala, batik bat horren kontura jendearen ezinikusiari haize ematen bazaio. Erdibideak posible dira. Egungo euskal eremua eremu mistora zabaltzea, eta egungo erdal eremua misto bilakatzea ez litzateke aurrerapauso makala. Hori, euskarazko irakaskuntza herrialde osoan ofizialduta, jakina. Hori, bederen, zor zaiagu, 20 urte geroago.